

РОДИННИЙ ДАР ЦІЛИТЕЛЬСТВА

Зоя Гудченко

Раніше, коли в більшості сільських поселень не було ані лікарень, ані професійних лікарів, народні цілителі або знахарі задовольняли медичні запити населення так, як дозволяли їм власне сумління й природний дар. В умовах одноосібної моральної відповідальності за здоров'я людей вони набували універсальності у своєму покликанні, удосконалюючи Богом дані здібності. До таких цілителів належать і представники роду Кибкалів з Нових Санжар на Полтавщині: Микита, Трохим і Олександр (відповідно прадід, дід та онук). Микита був суто знахар, а Трохим і Олександр поєднували принципи й методи професійної медицини з народною, надаючи перевагу останній як основоположній.

Початок роду Кибкалів губиться десь у глибинах української історії. Відомо, що належали вони до стану козаків. Можливо, навіть хтось із пращурів був характерником у Війську Запорізькому, бо звідкіль ж узялись оці особливі здібності, ці могутні струмені енергії, які їх спонукали присвятити себе цілительству¹.

Олександр Денисович Кибкало знав не тільки свого діда, але й прадіда, оскільки обоє були довгожителами. Тож маємо нагоду з розповідей онука дізнатися про деякі подробиці життя, побуту, лікувальної практики його славних пращурів, а також про особистий досвід.

Біля Нових Санжар попід лісом, угору за течією Ворскли Трохим Кибкало, а може ще й Микита, заснував хутір. Забудова в ньому, звичайно, мінялася, коли трухлявіла, а за пам'яті Олександра складалася з хати, клуні, сараїв, дерев'яної комори на камінцях зі східцями і засіком на один бік. За давньою традицією жила в цьому краї зводили так: «Коли закладали хату, лозою [рамкою. — З. Г.] визначали гарне місце, щоб на розлом не потрапить. Як погане, лоза крутиться. Ставили сохи, глиці, до глиць прив'язували очерет, тоді закидали глиною, а як висохне, другий раз закидали, потім гладили

глиною з кізком, білили. Як зносили верх, тоді укладали поздовжній сволок. Він зовні виходив за межі стіни і фігурно оброблявся у вигляді кінської голови. Знадвору на сволок прибивали підкову — на щастя. На покуті закладали у ямку пшеницю. Оце принесли, обтесали сволок, зробили заруб [замок. — З. Г.], і видовбали в зарубі дірочку долотом, туди поклали срібні монети, трохи пшениці, води свяченої, і заложили сволок. Як поклали, обв'язали його рушником. Тоді крокви ставили, до них лати прибивали, до лат — дрібний очерет, — його багато по річці росте. Як збудували хату, зверху гілочку ставили, прикрашали її. У діда була хата на дві половини, крита очеретом “під корешок”, з глиняними стінами, мазанка. Я, коли розбирав дідову хату, витяг ту монету, що заклали».

У такому типовому для Південної Полтавщини житлі мешкав Трохим Кибкало. Але, на відміну від інших селян-землеробів, головним його заняттям було цілительство, або знахарство, зокрема костоправство.

Цей дар передав йому батько Микита, про якого відомо, що прожив він 110 років (приблизно 1820–1930 рр.), брав участь у російсько-турецькій війні 1853–1856 років, де йому відірвало ногу, решту життя «ходив на дибці», лікуючи хворих: «Оце люди стоять собі, возами поприїжджають, чекають черги». Микита мав шестеро дітей. Але здібності до костоправства виявилися тільки в одного — Трохима.

Про Трохима Микитовича, який прожив 105 років (приблизно 1841–1946 рр.), маємо значно більше відомостей, аніж про його батька. Трохим був багатий чоловік — володів 70-ма десятинами землі (логічно припустити, що Микита міг бути ще багатший). Отримавши початкову освіту на Полтавщині і відчуваючи хист до медицини, поїхав до Петербурга, де вивчився на фельдшера, служив певний час в армії, а перед революцією 1917 року вже не-

молодим повернувся на хутір. Пропив землю, тож коли радянська влада заходилася розкуркулювати селян, у нього не було чого взяти, і його не розкуркулювали.

Трохим мав характерну зовнішність: міцну статуру, темне густе волосся, проникливий погляд світлих очей, смагляве обличчя. Тому його дражнили «Сажина», «Чорний». Як хто поламав щось, люди кажуть: «Йди до Сажини!» До того ж він був шульга, а такі люди, як відомо, схильні до рукотворства.

Він лікував і травами, і мазями, і молитвами, і гіпнозом, і замовляннями, використовуючи народні та наукові знання, а головне — природний дар цілительства. Особливе внутрішнє відчуття дозволяло йому безпомилково діагностувати хворих, визначати місце запалення чи перелому, а тоді вже лікувати недуги — від простих до найскладніших. Навіть венеричні хвороби (сифіліс, гонорею) Трохим долав за допомогою «срібної» води, яку готував сам, пропускаючи струм від акумулятора чи електричної мережі між двома срібними електродами. Микита ж, коли ще не було електрики, виготовляв «срібну» воду в печі: ставив посудину з водою, підвішував на нитках до палок дві срібні монети. Палки клав зверху на посудину, а монети — у воду, зберігаючи відстань між ними. Вода грілася в печі хвилин п'ятнадцять, після чого ставала «срібною». Вона вважається в 500 разів сильнішою за пеніцилін. Нею лікують горло, екземи, дерматити, інші шкірні, а також венеричні хвороби.

При екземі Трохим використовував мазь, яку готував із дьогтю, каніфолі, внутрішнього свинячого жиру порівну. Каніфоль з дьогтем, коли перекипить на водяній бані, робиться як паста. Тоді додається витоплений жир і перемішується.

Велику увагу приділяв цілитель збиранню лікарських трав. Коріння брав восени або навесні, листя (зокрема чистотілу) — під час цвітіння. Чистотілом багато що лікували. Поліпи й бородавки чистим соком намазували, і за тиждень вони випадали.

Герпес мазали часником. Коли в кого вавки, застосовували пивні дріжджі. А ще, як свід-

чить Олександр Денисович, від різних лишаїв, екзем дід лікував вогнем. Велів роздягнутому хворому наблизитися до вогнища, наскільки «втерпе», і повертатися помалу: «Коло вогнища постоять, як горить, і будь-які трофічні язви, прищі загоюються за 2–3 рази. Це сильно діє».

У своїй лікувальній практиці Трохим використовував рамку з лози. Нею він також шукав воду, коли треба було колодязь копати: де вода, там крутиться лоза, а де немає — нерухома. Трохим володів сильним даром гіпнозу. Онук пригадує такий випадок: «Сиділи на колоді біля хати. А дід з сусідом полаявся. Сусід поїхав на поле, наклав гарбу снопів і їде кіньми. Дід каже: “Пантелей, он дивись, у тебе гарба горить!” І я сиджу і дивлюсь — горить гарба. Сусід з гарби обрізує посторонки, щоб коней звільнить. Обрізав, а воно не горить нічого... Дід часто жартував..., його ледь не посадили. Дасть папірець, чвертку купе... Гіпноз мав. Йогівське дихання дід знав ще хто зна й коли».

Трохим Микитович за своє довге життя мав п'ятеро жінок та четверо дітей, але ніхто з дітей не успадкував його незвичайного таланту. Та й зацікавленості до його занять не було ні в синів, ні в дочок. Зокрема, син Денис захопився комуністичними ідеями, вступив до партії, працював у радянських органах, закінчив політичну академію. А під час Другої світової війни в чині полковника очолив невеликий партизанський загін у Чорному лісі поблизу Нових Санжар. Але зрадник виказав партизан карателям, їх розстріляли, а Дениса Трохимовича, як командира, закопали живцем у землю. Випадково вціліла лише радистка, від якої стали відомі подробиці трагедії.

Може б і урвався на Трохимові знахарський дар роду Кибкалів. Але з'явився-таки спадкоємець в особі онука Олександра, Денисового сина, 1924 р. н. Дід відчув у хлопця хист, бажання переймати родинний досвід цілительства, і взяв його до себе на хутір, фактично на виховання. Батьки на той час жили вже відокремлено в Нових Санжарах поблизу старого шляху біля мосту (колишньої переправи), звідки, власне, колись пішло заселення містечка.

У центрі Нових Санжар до Другої світової війни мешкало багато євреїв, які тримали лавки, аптеку. Дотепер зберігся будинок суду з «холодною». Чинбарі чинили шкіри, шевці шили взуття, вирували ярмарки. Діяли чотири школи (початкові й середні). У початкову школу Сашкові доводилося ходити за два кілометри.

Навчати Сашка цілителюству дід Трохим почав, коли тому виповнилося шість років, долучаючи його до конкретної праці. Онук, як і дід, мав світлий розум, чудову пам'ять, а головне — йому дуже хотілося допомагати людям лікувати. Він постійно крутився коло діда, подавав йому, приносив то одне, то інше. Скажімо, треба надрати кори молодого дуба та висушити. Це — справа Сашка. Раніше не було в селі гіпсу, замість нього з дубової кори робилося корито: «склав ногу і тут прив'язав мотузками, бо бинтів теж не було. Обв'язали і все — місяць ходє, поки не зростеться. А щоб зрослося швидше, давали настоянку живокосту на молоці, краще засвоюється». Від температури заварювали вербові гілки, які містять жарознижувальну ацетилсаліцилову кислоту. Не випадково освячені на Вербну неділю гілочки селяни зберігали й використовували в разі потреби для лікування.

Сашко допомагав дідові збирати рослинну сировину, готувати ліки. А здібності костоправа дід розвивав у нього змалечку: «Розіб'є горщик, в мішок кине, вишневим клеєм намаже, і ото через мішок я повинен скласти. Як не склав, то наб'є. Бо щоб потім складати кістки, треба відчувати, де яка кісточка чи осколок», — такі спогади лишилися про методику дідової науки в Олександра Денисовича. «Те, що я вчив у діда, в інститутах не вчать». Уже в 15 років він міг самостійно працювати.

Під час Другої світової війни Олександр брав участь у бойових діях як розвідник, за що отримав високі нагороди. Після закінчення ж війни в 1945 році вступив до Львівського медичного інституту на факультет травматології, а завершив медичну освіту в Запоріжжі.

Гоłodного 1946 року на канікули Олександр відвідав рідну домівку, де навів попрощався з дідом Трохимом — своїм вихователем і

вчителем. З боєм Олександр Денисович згадує: «Я привіз дві хлібини з Дубно, посипані кмином, сам пішов до дівчини гулять. А дід півхлібини з'їв — та заворот кишок, і вмер у 105 років... Іще б, може, жив».

Від 1952 року, після закінчення інституту, Олександр Денисович разом із дружиною, тепер лікарем, почав працювати в Золотоніській районній лікарні, потім — у Черкаській обласній. Власними руками впродовж двох років збудував у Черкасах цегляний будинок для своєї родини. За що б не брався, усе йому вдавалося: і картини малювати, і меблі майструвати, не кажучи вже про різні лікувальні прилади, як, скажімо, масажер на основі пирососа з півлітровою банкою-присоскою, чи прилади з двома срібними електродами для приготування «срібної» води. До речі, як дорогоцінну реліквію він зберігає одну зі срібних монет, що її застосовував ще прадід Микита для подібного, але примітивнішого приладу, описаного нами раніше. «Я все, що хоче, вмю. І дід, і прадід вміли», — констатує Олександр Денисович. За всіляки справи брався так, ніби завжди тільки цим і займався, — із легкістю і впевненістю. Його спитали щодо хати, яку склав у Черкасах: «Ви знали, як робить?» Він відповів: «А що там знать? Клади і все». Хоча детальний опис дідової хати свідчить про глибокі знання всіх етапів традиційного будівництва, про спостережливість і вдумливість.

Працюючи лікарем у державних медичних установах, Олександр Денисович поєднував знання, набуті в інституті, з родинним досвідом цілителюства, спираючись на народну медицину. Це засвідчує конкретний випадок: «Привезли мені в лікарню одного чоловіка, ще я починав тільки робить. Я розрізав, а там рак. Я його зашив і кажу: “Йдіть додому і їжте з гарбузів оці цвіти”. Зустрілись з ним років через 5-6 — живий, здоровий. Я на рентген його посилаю — нема ніякого раку. Він їв цвіти гарбуза у себе, у своїх сусідів і родичів. Тоді насушив, зимою їв і вилікувався. І так багато людей. Карасіном лікував. Раніше було до війни карасінолікування: 5 крапель на цукор. Ото як рак — попив місяць, і немає. 3 рази в день після їжі на грудочку цук-

ру. Це — убіжденіє...». І недавно одну жінку вилікував таким способом.

Олександр Денисович сам виготовляє деякі рослинні препарати за «дідівськими» рецептами й способами. Сировину він дістає аж на Закарпатті в екологічно чистій місцевості. Лікам власного виробництва довіряє більше, ніж аптекарським. Скажімо, настоянку на каштані, схожу за дією на ескузан, виготовляє так: «нарвав цвіти каштану, напхав повну банку, залив горілкою, настояв протягом тижня, і готова. Приймають по 1 чайній ложці тричі на день для покращення кровообігу в кінцівках. Настоянка на горілці “Адамового яблука” допомагає при захворюваннях суглобів.

Ефективно знімає біль у суглобах також мазь: до розтопленого і охолодженого свинячого жиру додається сіль, розтерта на млинку для кави, усе перемішується (на 1 склянку жиру 2 столові ложки солі). Мазь втирається в хворі місця на 30 хвилин, потім змивається. Застосовується через день».

Наведені вибіркові факти свідчать про готовність Олександра Денисовича боротися з багатьма людськими недугами. Але головним своїм покликанням він вважає костоправство і не називає себе ні травматологом, ні хірургом, а саме костоправом, бо своїми руками без оперативного втручання навпомацки він виявляє пошкодження організму, з'єднує розтрощені кістки при переломах, вправляє порушені хребці, позбавляє людей гриж різного походження. Це — особливий талант, що межує із чудодійством. Десятки, а може й сотні врятованих від каліцтва пацієнтів до кінця життя згадують його добрим словом.

Але не завжди Олександру Денисовичу дозволяли надавати людям таку потрібну їм допомогу, яка «виходила за межі» офіційної медицини. Відомо, що за радянських часів народну медицину влада розцінювала як щось примітивне і навіть небезпечне ².

Жорстко контролювали і приватну практику Олександра Денисовича. Особливо прискіпувався до нього один місцевий чиновник. Але, як у класичному сюжеті, невдовзі його покарала доля — дочка чиновника потрапила в аварію і

отримала численні травми й переломи. От тоді цей «охоронець закону» на собі зазнав страху й безпорадності. Повіз він свою дитину не до лікарні, а до «знахаря», якого переслідував. Упав на коліна, молив про прощення й порятунк дитини. Костоправу знадобилося кілька годин, аби зібрати кістки. Тривалий час пішов на одужання, але ця правдива історія має щасливе завершення: здоров'я дівчини відновилося, вона вийшла заміж, стала матір'ю, а її батько вже ніколи і нічим не перешкоджав рятувальникові його дочки й багатьох інших людей.

Далі наведемо фрагменти запису розмови авторки статті з Олександром Денисовичем Кибкалом, використовуючи деякі положення Програми-запитальника «Народна медицина» Олени Таран ³:

— Розкажіть про лікувальну силу слова, вербальну магію. Що таке замовляння?

— Заговори були такі в старину: читали заговори, замовляння знали. В мене є ті заговори.

— Вони на добро, чи на зло?

— Бувають і на добро, і на зло заговори.

— Ваші родичі користувались?

— Користувались. І я вмюю.

— У яких випадках вони допомагають?

— Ну, це внушеніє. Внушаєш, чоловік думає, що йому допоможе, і виздоровлює. Самовнушеніє. Медитація, тепер кажуть.

— А шептання?

— І шептання. Це ж знімають порчу шептанням. Свічкою знімають порчу. Шептання більш старовинне, ніж заговори. Воно теж народне. І шептання обов'язково з свічкою робиться, або яйцем викачують, на зародок яйця скидають вредну енергію. Або свічкою її спалюють.

— Які хвороби лікують шептанням?

— Багато хвороб неврологічного характеру. Знахарі виліковували різні хвороби. Я можу і рак. Треба впевнити людину, що вона здорова, створить їй імунітет.

— Які хвороби лікували водою?

— Чистою водою можна знімати різну порчу, погану енергію. Чистою водою помить — усе зніме. Вода забирає все.

— Чи має значення, хто це зробить? Якщо у вас є сила навіювання, то тільки ви зможете людині змити хвороби, чи вона сама, як митиме, собі pomoже?

— Та й сама, як митиме, pomoже.

— Що ви знаєте про непочату воду?

— Непочата вода один раз на рік буває на Хрещення до п'яти годин дня. Набереш десь, чи в колодязі, чи в річці, і вона теж стоятиме довго, як і свята.

— А чого?

— Вважають, що це Бог дає.

— Які джерела є цілющими?

— Цілющі — це мінеральні, там срібло, залізо, різні мінерали.

— Яка вода в Санжарах?

— Там срібна вода. Печінку ліче. Але в Санжарах, на острові, слабша вода, ніж у Трускавці.

— Ви знаєте, що таке наговорна вода?

— Знаю. Ну, вода має енергетику. Це така ж молекула, чи в річці, чи в океані. Вона має властивість — набирає на себе енергію і накопичує її, може фантом створити.

— Знаєте, що таке фантом? ⁴

— Десь щось зробилось біля води, і вона все на себе набирає, і потім може людина, яка вміє, зняти цю енергію і розповісти, що було раніше. В космосі теж енергія накопичується, то є космічна енергія. Як оце люди помирають, туди все йде — душа в космос. У нас є фізичне тіло, ментальне і ефірне. Ефірне — це душа. Воно йде, і все. І там ця енергія збирається, нікуди не дівається. А як буде крушення світа, згорить усе.

— Цікаво, як ваш дід до цього ставився? Як він вважав, куди душа йде після смерті людини?

— Так, як по Біблії вчили. Тепер перевернули Біблію, з чорною магією змішали.

— Які хвороби лікували за допомогою вугілля чи диму?

— Димом лікували астму. Спалювали сухий дурман, і треба було димом дихати разів 3-4, — і пройде астма. Треба дурман насушити, і за палки, та й потроху його у вогонь. І біля того вогнища сидіти і дихати димом, і приступ зніме миттю. Це раніше так робили.

Цигарки роблять з листків і квітів дурману, коли він цвіте. Дурманом багато дечого можна лікувати. Як ото чоловіки ходили [«стрибали в гречку». — З. Г.], да напоять дурманом, і буде імпотенція.

— Чи лікували хвороби землею?

— Глиною лікували, компреси робили будь-якою глиною. Голуба — сильніша, там мікроелементів більше (мідь там). У рудій глині — залізо, у крейді — кальцій. Компреси ставлять при артрозах. Глину намочити, прикласти, зверху листок капусти, забинтувати на три години.

— Як грижу вправляли?

— Велика монета замотується в бинт чи ганчірку, вмочується в спирт, накладається і приклеюється чимось. Два тижні походе і заживе. Я вилікував пупкових гриж хтозна й скільки. Енурез найкраще лікувати медом: на ніч столову ложку меду, а ще краще — соти посмоктати. Причина енурезу — переляк. Це — нервові захворювання. А може бути й інфекційного походження.

— Чи виганяли хворобу з тіла викурюванням, залякуванням, потопленням, вигризанням?

— Було таке. Якщо нервова хвороба, то викурювали шишками хмелю — запалювали вогонь, людина ставала за вітром, щоб на неї дим ішов, хвилин десять треба стояти.

— Хто такі баби-повитухи? Як вони у вас називались?

— Так і називались ті, що відрізали пупа дитині. Вони можуть і шептати, викачувати яйцем, лікувати.

— А пристріт вони лікували? Що таке пристріт?

— Лікували. Це — нервові захворювання. Це, кажуть по-простому, хтось наврочив. От наговор робить на чоловіка чи хоче причарувати.

— І воно діяло?

— Ну, діяло. Воно ж у комплексі робилося з якимись травами.

— Це баба повинна була впевнитись, що дійсно хтось наврочив? Може ж бути різна причина недуги?

— Різна. На людину можна впливати і словом, і як хоч. І лікувати словом.

— Хто такі родинні та навчені знахарі?

— Родинні, коли передаються знання у спадок, генетично, а навчені — це коли спеціально вчать. Це важко. Родинні знахарі рідко передають чужому свій досвід, можуть своєму передати, а чужому не передають.

— Якщо просто навчить, то, мабуть, нема лікувальної енергії у тієї людини?

— Звичайно нема. Енергію треба розроблять ще з дитини.

— Тобто це вміння піддається розробці?

— Диханням набираєш з космосу енергію.

— І дід вас навчив, як це робить?

— Навчив. Вдох робиш, скільки зможеш. Я на рахунок 16 роблю, а затримка на 8, видох на 16. А ви зробите на 6, у крайньому випадку — на 8. Робите вдих на рахунок 8, а затримка — на 4 (наполовину), видох — на 8 потихеньку, а затримка — на 4. Це так легені розробляються. Вранці на сонце отак руки наставиш, і тобі коле в руки — енергія іде.

* * *

Наведені факти з життя, побуту та цілительської практики представників трьох поколінь костоправів Кибкалів (уродженців Полтавщини) доповнюють наші уявлення про можливість народної медицини та ще раз доводять безпідставність переслідувань, яких зазнавали в минулому лікарі «від Бога».

¹ У 1916 році в містечку Нові Санжари була одна медична дільниця, яка обслуговувала чотири волості. На дільниці працювали лікар та фельдшер (див.: Памятная книжка Полтавской губернии на 1916 год. — Полтава, 1916. — С. 176, 177).

² Це підтверджується, зокрема, свідченнями селянина Павла Петровича Іщенка, 1929 р. н., із с. Кунцеве Новосанжарського району Полтавської області, які авторка цих рядків і етнограф Н. Зяблюк записали в червні 2009 року під час експедиції співробітників Національного музею народної архітектури та побуту НАН України на

Полтавщину-Слобожанщину. Оповідач пригадав, як повіз на Сумщину до знахарки свою дружину Галину, бо в неї «вискочили два диски» у хребті, треба було вправити. Але в сільраді заборонили їй це робити. Сказали: «З обкому як привезете розрешеніє, тоді буде...».

³ Програми-запитальники. Сімейна обрядовість / Наукове видання. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. — К., 2008. — С. 32–35.

⁴ Фантом (фр. *fantome* < гр. *phantasma* — привид) — 1) химерне явище (Словарь иностранных слов. — М., 1987. — С. 520).

ЗАСЛУЖЕНИЙ МАЙСТЕР НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНИ ОРИСЯ РЯБУНЕЦЬ

Сергій Виткалов

УДК 746.3(477)

У статті розглянуто проблеми розвитку народної творчості на прикладі художньої діяльності заслуженого майстра народної творчості України Оріси Іванівни Рябунець.

Ключові слова: народна творчість, вишивка, Рівненщина, мистецтво.

In the article, the author considers a theme of folk art on an example of artistic activity of honoured folk art worker of Ukraine Orysia Riabunets.

Keywords: folk art, embroidery, Rivnenshchyna, art.

Декоративно-вжиткове мистецтво сьогодні є однією з найяскравіших сторінок народної творчості, зокрема тому, що майже всі його складові (ткацтво, писанкарство, художня

обробка дерева, металу, шкіри, розмаїття кераміки, лозоплетіння та сучасні його вияви — флористика, розпис на склі тощо) органічно вплетені в життєдіяльність сучасної людини.